

Тема “Чуораанчык уол”

Сыала: Оџоџо кинигэџэ суруйааччыга интириэһи иитии, төрөөбүт төрүт тылга тапталы, убаастабылы иитии.

Туттуллар матырыйаал: Сээркээн Сэһэн оџонньор куукула, суруйааччы портрета, “Чуораанчык” сурунаал, “тыллаах-өстөөх чобуо уол Чуораанчык” кинигэ, харандаас килиэй, халлаан күөх өгнөөх кумаахы, ватманга чуораан от силуэта.

Бэлэмнэнии улэ:

“Чуораанчык”сурунааллары кинигэ ыскаабыгар уран оџолорго көрдөрүү. Словарнай үлэ: өбүгэлэрбит, хоһуйбуттар, псевдоним, оџо ымыыта, бэлэһигэр силлээ, көйгөтүйдэ, от-мас сыата, кут.

Дьарыктаныы хаамыыта:

Иитээччи: Оџолоор, бүгун мин эһигини Сээркээн Сэһэн оџонньору кытта билиһиннэриэм. Сээркээн Сэһэн оџонньор диэн кып-кыра оџонньор. Чоһочоџу дьэиэ оностор. Эмээхсинин кытта ити чөнөчөх иһигэр олорор. Сээркээн Сэһэн барыны бары билэр. Дьоннор киниттэн ыйытан элбэџи истэллэр. Өбүгэлэрбит Сээркээн Сэһэни маннык хоһуйбуттар:

Биир тиин тириитэ

Сонноох,

Харыс бытык,

Харчы сото,

Сээркээн Сэһэн

Тойон эһэ.

Быйыл биһиги мэлдьи Сээркээн Сэһэни кытта кэпсэтэр буолуохпут. Сээркээн Сэһэн оџонньор эһиэхэ араас кэпсээннэри, остуоруйалары кэпсиэџэ, үтүө майгылаах буоларга уерэтиэџэ. Дьэ эрэ, Сээркээн Сэһэн эһээбит, бүгун оџолорго тугу сээргиигин?

Сээркээн Сэһэн: Тукааларыам, эһиги өйдөөх, үтүө майгылаах дьон буолуоххутун баџарар буоллаххытына элбэхтэ дьоннутугар кинигэ аахтаран истиэхтээххит, кэлин бэйэџит да ааџыаххыт.

Бүгун мин эһиэхэ “Тыллаах-өстөөх Чобуо уол Чуораанчык” диэн ааттаах кинигэни билиһиннэриэм. Чуораанчык диэн ааты оџолор эһиги “Ханна истибиккитий? Сөп “Чуораанчык” диэн ааттаах оџолорго аналлаах сурунаал баар, эһиги олору көрбүккүт. Чуораанчык уолчаан ити сурунаалга олорор уонна эһиэхэ араас остуоруйалары, кэпсээннэри, хоһооннору кэпсиир. Ол иһин “Тыллаах-өстөөх Чобуо уол” дииллэр. Кини туһунан Ольга Николаевна Корякина – Умсуура суруйбут. Умсуура диэн суруйааччы псевдонима. Псевдоним диэн суруйааччы иккис аата, суруйарыгар туттар аата.

Бу кинигэ олус үчүгэй, өгнөөх ойуулардаах. Ону көрдөрө-көрдөрө чуораанчык уол хайдах айыллыбытын туһунан кэпсиэм:

Арай биирдэ аалыы таас аркыматыгар хотой кыыл хотоҕойун түүтэ куорсунунан суруйан сурдурҕата олордохпуна Ким эрэ ытаан ынтыгыра иһилиннэ.

-Ким ытыыгын?

- Ми-ин, Чөчүөккэбин,- диир уонна оһох кэнниттэн уот кугас арбаллыбыт баттахтаах кус сыгыннах уолчаан орҕуу тахсан кэллэ.

- Хайа, тукаам, тоҕо ытаатын?

- тоҕо ытыам суоҕай? Орто дойдуга Саха аймахха оҕо ымыыта буолан айыллыбытым этэ. Билигин буоллаҕына мин эрэйдээҕи айыы да, абааһы да диэн ахтыбат буоллулар. Онтон Ким ахтыллыбат буолбут уһу. Дойдугар үтүрүллүөхпүн олох баҕарбаппын! Эһэкээм, Сээркээн Сэһэн оҕонньор, өлбөт-сүппэт сүбэбин сүбэлээн кулу!

Чөчүөккэ ытабылыттан сүөм түстүм түстүм, харыс намтаатым, наһаа хомойдум. Саха тыла көйгөтүйдэ, аанна ахсарыллыбат буолла. Кэнчээри ыччат тылын-өһүн умнубат сүбэтин тобулуохха наада диэн санааҕа кэллим.

Аан ийэ Дойду иччитэ Аан Алахчын хотунна бара сылдьарга сананным. Кини эрэкэ-дьэрэкэ диэн от-мас иччилэрэ оҕолордоох. Аан Алахчын түбүгэ үгүс. Анны саас быгыахтаах от-мас сыатын: араҕас – кыһыл өгнөөхтөрү кыһыл саһыл, үрүгнэри куобах, кырса, күөхтэри күөх тиит түүтүнэн бүрүйэр. Ол түбүгүрэ сырыттаҕына мин тийиэн кэллим:

- Көр эрэ! Өтөр-наар үктэмметэх күндү ыалдыт кэллэ! Хайа, кырдыаҕас туох кэпсиэн?

- Аан Алахчын айхаллыы көрүстэ

Сана баттыгаһа гыммыт санаабын кэпсээтим.

- Арай кырдыаҕастаах эдэр, хаамытын холбоон, оҕо-аймах доҕоро буолуох, тыллаах-сыһаах иччитин айан көрөр буоллар, төһө-хачча буолуох этэй?

Оччону истибит Эрэкэ-Дьэрэкэ оҕолор өрө-көтө түстүлэр:

- Биһиги, биһиги... биһиги оҕо ийэ кутун айыахпыт!

Үөрүү-көтүү үксээтэ. Айыллыахтаах оҕо оҕо ийэ кутун ингэриэхпит этэ диэннэр Аан Алахчыт иннигэр сибэкки кэрэтэ кэчигэрээтэ: сарданалаах Сардаана, кытыастар кырсаада, чэнгэчи көрбүт сир симэҕэ, талы-кэрэ танара кийиитэ, уоһах аранас Ньургубун... Ааттара кыыс оҕо кутугар ордук барсар эбиттэр. Айдарыахтаах оҕо уол оҕо буолара ордук курдук.

- Эрэкэ-дьэрэкэ оҕолор, тыллаах-сыһаах иччитэ буолуохтаах оҕо хайдах буолуохтааҕый?

- Аан Алахчын ыйытта.

- Этигэн!...Лыгкынас!...Тыллаах-өстөөх!...Сытыы-хотуу!...
- Чуораан от! Чуораанчык! Аны ол сибэккибит суох эбит. Оҕолоор эниги көмөбүт наада эбит. Чуораан оту онорон биэрин эрэ.

Ватманна чуораанчык от силүэтэ ойууламмыт. Иитээччи ватманы муостаҕа уурар. Подноски халлаан күөбэ өгнөөх быһыта кырыллыбыт кумаахы ууруллубут. Олору оҕолор карандаш килиэйинэн биһэ-биһэлэр сибэкки силүэтыгар сыһыараллар (мозаика).

Сээркээн-Сэһэн: Оҕолоор, баһыбаларын көмөбүт иһин. Куруук бу курдук дьонно көмөлөһөр буолун. Дьэ, салгыы кэпсиэм.

- Чуораан от! Чуораанчык! Сээркээн Сэһэн бэлэһигэр силлээтэҕинэ тылланыа-өстөнүө! Чөчүөккэ хаанын тамайдабына, кимнээбэр да сытыы-хотуу, мэник-тэник буолуоҕа! Оттон Чуораан отунан биһигини удьурдаан уйан куттаныа, уостан тиллэр айылгыланыа.
- Эрэкэ-Дьэрэкэ оҕолор чуораан оту төгүрүйдүлэр.

Бэрт түргэнник Чөчүөккэбэ дөлүһүн инньэтин аҕала охсон биэрдилэр. Чөчүөккэ хатыыттаан төһө да куттаннар, хат айыллар баҕа баһаам, эрбэҕин дьөлө анһан хаанын чуораан от силиһигэр тамалатта. Ол аата буор кутун инэрдэ. Оту силистэри байдары түөрэ баһан ыллылар уонна Аан Алахчын майбары манан туос биһигэр сытыаран тобус хонугу быһа бигээн бээбэйдээтилэр. Тобус хонук туолуута оҕо ытаан эйээрдэ. “Тыллаах сыһаабым иччитин инэрдэбим буоллун!”- диэн Сээркээн Сэһэн оҕонһор ытыы сытар эрээх оҕо бэлэһигэр үс төгүл силлээтэ. Ол аата салгын кутун инэрдэ.

Дьэ, ити курдук Чуораанчык уол 20 үйэбэ 1987 сыллаахха тохсунһу ый торолуур тымныытыгар күн сиригэр айыллыбыт. Быһкаа бэйэтин Аан Алахчын Хотун эмийинэн аһатта. Аһыйах хонугунан уоллара сүүрэн хаалла. Сүүтүк саҕа бэйэтэ баппата, туппаһынан аатырда. Ол иһин өбүгэ үгэһин тутуһан, Аал уот иччитигэр кутун-сүрүн туттаран, ииттэрэ биэрдтлэр.

